

Bogdan Kolar*

***Prispevek cerkvenih ustanov
pri izobraževanju mladih s težavami
na začetku 20. stoletja***

*The contribution of church institutions to the education of
young people with difficulties in the early 20th century*

Izvleček

Razprava je namenjena pregledu pobud, ki so na področju vzgojnega dela s posebnimi skupinami mladih konec 19. in na začetku 20. stoletja na Slovenskem nastajale v cerkvenih okvirih. Za mlade v starosti osnovne šole, ki so bili zaradi kaznivih dejanj izključeni iz rednih oblik izobraževanja, niso obstajale posebne ustanove. Navadno so jih obravnavali kot mlajše odrasle in pošiljali v običajne kazenske zavode. Za spremembo ravnanja z njimi in za spremembo sistema je dal odločilen prispevek pisatelj Fran Milčinski. Po krajšem pregledu takšnega dela v Italiji sta obširneje orisani ustanovi redovne skupnosti salezijancev na Rakovniku in na Selu.

Abstract

The article offers an overview of the initiatives that appeared in Slovenian church institutions in the field of educational work with special groups of the young in the late 19th and early 20th century. For primary school aged children, who were excluded from the regular forms of education due to their criminal acts, there were no special institutions. Usually, they were treated as young adults and sent to the normal penitentiary institutions. The writer Fran Milčinski made a significant contribution toward a different treatment of these children and a change in the system. After a short overview of this work in Italy, there is a more extensive description of the institutions run by the Salesians in Rakovnik and Selo.

Ključne besede: Cerkev, Slovenija, salezijanci, vzgoja, Fran Milčinski

Key words: Church, Fran Milčinski, educational institutions, Salesians, Slovenia

Do srede 19. stoletja bi tako v širši evropski skupnosti kot na Slovenskem težko govorili o posebni skrbi družbe in Cerkve za doraščajoče mlade, ki so se znašli v konfliktu z okoljem in s splošnimi družbenimi normami in so bili zato

* Bogdan Kolar, dr. teoloških znanosti, prof. na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, e-pošta: bogdan.kolar@guest.arnes.si

izključeni iz splošnih oblik izobraževanja, kolikor so te sploh obstajale. Za takšne mlade fante in še manj za dekleta v starosti, ko bi morali obiskovati osnovno šolo, niso obstajale posebne ustanove, katerih cilj bi bil ponuditi vsaj nekatere možnosti izobraževanja, poklicnega usposabljanja ali drugega uvajanja v življenje. Bolj znane so bile sirotišnice, kjer so našli zatočišče najmlajši, čakajoč, da se jih bo kdo usmilil, jih posvojil ali sprejel v rejo. Vendar so bile tudi te prepuščene zasebni pobudi in so temeljile na usmiljenju kot temeljnem izhodišču. Drugi mladostniki, ki so prišli navzkriž z zakoni, so bili obravnavani kot odrasli in poslani v kazenske ustanove skupaj z odraslimi.¹ V nadaljevanju želimo predstaviti, kaj je za te skupine vendarle bilo narejeno – najprej v širšem evropskem prostoru in nato na Slovenskem.

V širšem cerkvenem prostoru

V drugi polovici 19. stoletja so v okviru cerkvenih ustanov v širšem evropskem prostoru začele nastajati posamezne ustanove, ki so bile namenjene mladostnikom in prevzgojnemu delu z njimi. Slovenski cerkveni tisk je o teh ustanovah poročal in tako je bil tudi slovenski prostor seznanjen z možnostmi, da se za to kategorijo mladih ljudi naredi vsaj nekaj. Za začetek tovrstnega dela med mladimi ima pomembno mesto italijanski duhovnik Janez Bosko (Giovanni Bosco ali don Bosco, 1815–1888), ki je po letu 1841 v prestolnici Piemonta Turinu začel vrsto dejavnosti in zavodov, ki so imeli v središču pozornosti mladostnike.² B. Skaberné je njegovo delo označil z besedami: »Don Bosko je razvil salezijanski vzgojni sistem, čigar osnovna značilnost je preventivna vzgoja. Salezijanski vzgojitelj se mora nenehno nahajati med vzgajanci kot učitelj, asistent in skrbni oče in jih ne sme pustiti tako dolgo, dokler niso tako vzgojeni, da so sposobni uporabljati svobodo in da so sposobni obvladovati sami sebe. Stroga disciplina ni primerna, ker vzgajanca navdaja s strahom in ga sili v dvoličnost. Kljub temu pa disciplina mora biti temeljita, nikakor pa ne malenkostna. Vzgojitelj naj ne nastopi šele po narejenem prestopku, temveč mora vso svojo vzgojno spretnost in skrb usmeriti v to, da zlo prepreči. Med vzgojiteljem in vzgajancem se mora razviti prisrčen odnos, poln zaupanja. Vzgojitelj se mora vključiti v otroške igre, mora spoznati težave otrok, mora biti z njimi pri vsem, mora se zanimati za to, za kar se zanima

1 Med avtorji, ki so v preteklosti pisali o tej vrsti vzgojno-izobraževalnega dela, omenjamo razprave J. Ciperleta, ki so navedene v nadaljevanju. V okviru svojih dejavnosti je Slovenski šolski muzej pripravil razstavo in katalog *Vzgojni zavodi. Razstavni katalog*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987. Prim. še *Mladost za zidovi. Sto let vzgojnih zavodov na Slovenskem* (ur. Tatjana Pregl in Franc Hočevar). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1974.

2 O J. Bosku je v slovenskem jeziku več prevodov in tudi izvirnih spisov. Med prevodi je treba omeniti T. Bosco, *Don Bosko*, Ljubljana: Knjižnice, 1988. Leta 2012 je začel izhajati slovenski prevod italijanskega življenjepisa *Memorie biografiche di san Giovanni Bosco* (1. zvezek je izšel leta 1898; skupaj je izšlo 21 zvezkov). Slovenski prevod ima naslov *Biografski spomini sv. Janeza Boska*, ki jih je zbral Janez Krstnik Lemoyne.

otrok.«³ Pri tej predstavitvi je šlo za temeljne informacije, ki jih je Skaberne pri svojem pregledu vzgojnega dela na Slovenskem zapisal o začetniku salezijanskih ustanov.⁴

Duhovnik Janez Bosko je imel veliko priložnosti, da je videl, kako so delovali zapori in druge represivne ustanove najprej v Piemontu in nato tudi v Rimu. Kmalu po zedinjenju Italije (1870) in razglasitvi Rima za prestolnico novonastalega kraljestva je prišlo do pogovorov med njim in pristojnimi za zapore, s čimer so želeli preprečiti nadaljnje upore v teh ustanovah in nekako mladim pomagati, da bi ne bili zaradi zaporne kazni povsem uničeni. Tudi ko je v dopisovanju z vodstvom zaporov, ki mu je predlagalo, da bi prevzel vzgojno delo v turinskem zaporu Generala, povedal, kakšna vzgojna sredstva uporablja (pogostejše prejetje zakramentov, verski pouk, preventivno nadzorovanje, ljubeznivost v medsebojnih odnosih in drugo), to ni imelo pomislekov. Vendar je italijanski notranji minister, ki je imel zadnjo besedo, takšno dogovarjanje med turinskim prefektom in don Boskom zavrnil, češ da hoče iz mladih zapornikov narediti farje, teh pa je bilo v Italiji že sicer preveč. Čeprav je vedel, da bi italijanska liberalna oblast s težavo sprejela njegov sistem vzgojnega dela, se je v pogajanja vključil z dobro voljo, saj ni hotel, da bi po njegovi krivdi ugasnila iskrice upanja za tisoče mladih, ki so telesno, umsko in duhovno hiral v državnih zaporih.⁵ Glede na vse povedano, je treba dodati, da v tem primeru govorimo o času, ko je religioznost še bila pomembna sestavina zasebnega in javnega življenja in ko so bile socialne dejavnosti še v veliki meri motivirane prav z religiozno utemeljenim pristopom.

Zanimivo je ob tem pogledati, kdo je bil po don Boskovem mnenju okoli leta 1870, to je v času, ko se je pogajal z italijanskimi pravosodnimi oblastmi, na poti, da postane slab, da zanj ne bi bilo več nobenega upanja, da se vključi v normalno življenje in sprejme družbeno odgovornost za svoje ravnanje. Po njegovem mnenju so bile v takšni nevarnosti naslednje skupine mladostnikov:

- tisti, ki so v iskanju službe in možnosti dela s podeželja ali iz manjšega kraja odšli od doma; še posebej so bili izpostavljeni tisti, ki niso imeli nobenih sredstev; če dela niso našli, so bili v nevarnosti, da so začeli krasti in tako stopili na pot propada;
- tisti, ki so bili brez staršev ali brez drugega človeka, ki bi jim lahko pomagal; bili so prepuščeni sami sebi, postopanju, znašli so se v slabi družbi; prijateljska roka bi jim lahko veliko pomagala in jih rešila zla, v katerega so zašli;
- tisti, ki so sicer imeli starše, a ti niso bili sposobni, niso mogli ali niso hoteli skrbeti za svoje otroke; ker so bili otroci nezaželeni, so jih tako ali drugače odposlali od doma; izkušnja je don Bosku dokazovala, da je bilo takšnih nenormalnih staršev na žalost veliko;

3 Skaberne, *Istorijske polazne pozicije. Eksperiment v Logatcu*, str. 29.

4 Prim. Ciperle, *Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju*, str. 5–26.

5 Prim. Lemoyne, *Memorie biografiche di Giovanni Bosco*, vol. XIII, str. 557–559. Prim. tudi Ciperle, *Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju*, str. 25–26.

- mladi potepuhi, ki so prišli v roke policiji, a še niso bili povsem sprijeni; zanje bi bilo zadosti, da bi bili sprejeti v ustanovo, kjer bi se uvedli v delo in imeli vsaj minimalne možnosti pridobitve izobrazbe ter delovnih navad.⁶

Za sprejetje takšne ustanove, glede na dopisovanje, ki je bilo med don Boskom in pristojnimi oblastmi, s strani njegove redovne skupnosti ni bilo pomislekov. Don Bosko je imel jasno idejo, kakšna je bila njegova življenjska naloga in s kakšnimi sredstvi bi lahko prišel do cilja. Kljub vsemu za časa njegovega življenja skupnost, ki jo je ustanovil (začetki segajo v leto 1859), ni prevzela še nobene takšne ustanove. Navsezadnje je bila skupnost še zelo mlada, v svojih začetkih, bilo je zadosti drugega dela in ponudb. Širši kontekst temu daje dodatno utemeljitev: družbene razmere, klima odnosov med državo in Cerkvijo v Italiji v tem času (leta 1870 je bilo novi državi kot prestolnica priključeno mesto Rim, dokončno je bila uničena cerkvena država ...) ni bila naklonjena uresničevanju takšnih in podobnih zamisli. Ko se je s sprejemanjem ustanov v drugih okoljih don Boskova redovna skupnost soočala z novimi izzivi, so se salezijanci odločili tudi za sprejemanje takšnih ustanov. Do sprejema prvega zavoda za posebno vzgojo je prišlo leta 1897 na Malti.⁷

Začetni koraki na Slovenskem

V prisilni delavnici v Ljubljani, ki je bila osrednja takšna ustanova na Kranjskem, je bil ustanovljen poseben oddelek za mlajše zapornike. Zamisel in začetek uresničevanja takšne ustanove je dal ljubljanski stolni kanonik Franc Lovrenc Schluderbach (1756–1835), ki je vse svoje premoženje (ok. 15.000 goldinarjev) določil za prisilno delavnico, ki naj bi jo ustanovili v Ljubljani (»ustanova je delovala v duhu avstrijske paliativne socialne in kriminalne politike do prve svetovne vojne in bila namenjena pobijanju kriminalitete z zaporno zaposlitvijo oseb, ki so jih tedanja oblastva imela za delomrzneže, a ni bilo vzroka, da bi jih sodno kaznovala«).⁸ S pomočjo drugih darov so delavnico res odprli leta 1847. Leta 1873 je bil v njej odprt še en oddelek za mladoletnike do 18. leta. Ti so imeli svojega učitelja in kaplana (kateheta). Za izobraževanje je bila v zavodu osnovna šola in možnost priučitve v več obrteh. Oddelek se je imenoval oddelek za 'korigende', ki je želel biti nekakšno vzgajališče, vendar je bilo v njem bolj malo vzgojnega dela; šlo je predvsem za zapor in izvajanje prisilnih ukrepov. Glavno delo na oddelku so opravljali odsluženi oficirji, imenovani vzgojitelji, ki so pri svojem delu uporabljali vojaške metode, temelječe na prisili. Postopoma so 'korigende' prei-

6 Prim. Lemoine, *Memorie biografiche di Giovanni Bosco*, vol. XIII, str. 555–556.

7 Prim. Kolar, Posebna vzgoja v don Boskovem vzgojnem delu in salezijanski zgodovini, str. 17–19.

8 Prim. Slovenski biografski leksikon (dalje: SBL) III., str. 222. Več o tem prim. Ciperle, Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju, str. 26–27.

menovali v gojence. Za spreminjanje razmer se je zelo zavzemal mladinski sodnik in pisatelj Fran Milčinski (1867–1932), ki je za tovrstno ustanovo dejal, »da lepo Blejsko jezero in Postojnska jama ne moreta odstraniti madeža, ki ga predstavlja prisilna delavnica«. Milčinski se je zelo zavzemal in je zaslužen, da so se razmere v prisilni delavnici vsaj v določeni meri spremenile. Leta 1911 je oddelek Zavoda za prisilno delo v Ljubljani dobil novo ime – vzgajališče.⁹

Po propadu Avstrije in koncu prve svetovne vojne je bil v prisilno delavnico dodan še oddelek za duševne bolezni, čeprav so že od vsega začetka pristojne oblasti vedele, da navzočnost takšnih prebivalcev za mladoletne gojence ni bila dobra. V novonastali jugoslovanski državi je bil oddelek podrejen Višjemu šolskemu svetu. Tak sistem je veljal do leta 1931, ko so mlajše iz prisilne delavnice preselili v banovinsko posestvo na gradu Ponoviče pri Litiji. Tam so namreč leta 1928 kupili posestvo, kamor so prvotno nameravali naseliti ljubljansko državno žrebčarno, v prostore na Selu, ki jih je do tedaj imela žrebčarna, pa naj bi se preselili gojenci iz prisilne delavnice. Oblastni odbor je štiristo hektarov veliko posestvo in stavbe priredil tako, da bi vse ustrezalo reji konj, vendar se je v Ponoviče najprej preselilo deško vzgajališče. V Ponovičah, kjer so bile razmere le za spoznanje boljše kot v prisilni delavnici, so mladostnike izkoriščali za delo na banovinskem posestvu, torej kot zastonj delovno silo, vzgojnemu delu med njimi pa niso posvečali veliko pozornosti. Sistem dela z njimi je temeljil na prisili in kazenskih ukrepih, če so prekršili določene norme. Imeli so uniforme in bili ostriženi na balin. Bistveni sestavni del ukrepov so bile fizične kazni, tudi samica.

Do večje spremembe v odnosu do te kategorije gojencev je prišlo šele leta 1936, ko se je banovinska žrebčarna dejansko preselila na veleposestvo Ponoviče, deško vzgajališče pa na Selo pri Ljubljani. »Hkrati s to premestitvijo pa bodo prevzeli vzgajališče salezijanci, s čimer bo znatno razbremenjen banovinski proračun. Tem pa bo tudi omogočen čim pravilnejši in uspešnejši razvoj vzgajališča,« je poročal dnevni tisk.¹⁰ Na ugodno odobravanje je reševanje posebnega vzgojnega zavoda naletelo tudi v slovenskem javnem življenju. Pozitivna mnenja je bilo mogoče najti v dnevnem tisku in na drugih mestih.

Društvo za zgradbo zavetišča

Zamisel o drugačni ustanovi, kot je bila prisilna delavnica, je dozorela zadnje desetletje 19. stoletja. V Ljubljani je v cerkvenih okvirih v teku leta 1893 zaživela ideja, da bi ustanovili društvo, ki bi poskrbelo za ustanovo, ki bi na versko-nravnih temeljih skrbela za vzgojo zapuščene in zanemarjene mladine.

9 Prim. geslo Fran Milčinski v SBL II., str. 124–125.

10 Žrebčarna na Selu se seli v Ponoviče, *Slovenec*, št. 157a, 12. julij 1936, str. 16.

Združenje z imenom Društvo za zgradbo zavetišča in vzgojevališča v Ljubljani je uradno zaživel na ustanovnem zborovanju dne 13. decembra 1893.¹¹ Pred tem je deloval pripravljalni odbor, ki je med drugim predvideval, da bi po zgraditvi novega poslopja ali nakupu že obstoječega za vodstvo poiskali redovno skupnost ali cerkveno korporacijo, ki ima kot temeljno obliko delovanja vzgojo moške mladine. Pobudniki so imeli v mislih salezijansko skupnost, o kateri se je do tedaj na Slovenskem že veliko pisalo (pri tem je največje del opravil ljubljanski stolni kanonik in dolgoletni urednik *Zgodnje danice* Luka Jeran).¹² Pobudnik ustanovitve Društva je bil ljubljanski ljudskošolski katehet Janez Smrekar (1853–1920), ki je imel zadosti izkušenj pri delu z mladimi, saj je bil dolga leta katehet na mestni ljudski šoli in je videl, kaj se je dogajalo z mladimi, ki so bili izključeni iz šolskega sistema.¹³ Smrekar je pripravil osnutek društvenih pravil, ki so jih pregledali še nekateri njegovi sodelavci, kranjska deželna vlada pa jih je potrdila dne 18. novembra 1893.

Člani Društva so postajali ugledni meščani in nosilci javnih služb tako s Kranjske kot na Dunaju. Med ustanovniki je bil tudi ljubljanski škof dr. Jakob Missia, delo Društva je podprl predsednik Kranjskega deželnega zbora baron Viktor Hein. Da bi Društvo imelo podporo tudi z najvišje državne strani, so prosili za protektorja na dvoru; to mesto je prevzel nadvojvoda Franc Ferdinand d'Este, ki je bil tudi uradno imenovan za pokrovitelja. Vladni dekret o imenovanju je bil podpisan 24. maja 1894.¹⁴ Med člani društva je bila vrsta cerkvenih ljudi (poleg škofa Missie več kanonikov ljubljanskega stolnega kapitlja, duhovniki ...), nosilec javnih funkcij (med temi tudi dr. Ivan Tavčar), člani vladarske hiše, mestna občina ljubljanska in več podeželskih občin.

Kot temeljna in prva naloga društva je bila postavitve ali nakup poslopja, kjer bi ustanova imela možnost delovanja. V ta namen so na različne načine zbirali sredstva in iskali lokacije, kjer bi bilo mogoče poslopje zgraditi. Slednjič so se odločili za nakup graščine Rakovnik v neposredni soseščini Ljubljane; kupno-prodajna pogodba je bila sklenjena konec leta 1900.¹⁵ Že od leta 1894 pa je katehet Smrekar tudi mislil na osebje, ki bi prevzelo vzgojno delo v zavodu. V ta namen je pošiljal v italijanske salezijanske zavode prostovoljce, ki so pokazali zanimanje za tovrstno delo in za vstop med člane salezijanske skupnosti. Do prihoda prve skupine salezijancev v Ljubljano 23. novembra 1901 je šlo v zavode v Italiji kar okoli petdeset kandidatov, pretežni del iz osrednjega slovenskega prostora, nekateri pa so bili tudi z zahodne slovenske narodne meje, kjer so se s salezijanci srečali v goriškem salezijanskem zavodu.¹⁶

11 Po odprtju zavoda na Rakovniku je arhiv Društva prevzel zavod in je sedaj v ASD.

12 Prim. Kolar, *O don Bosku in salezijancih na Slovenskem do 1901*, 87–104.

13 Prim. geslo J. Smrekar v SBL III., str. 399.

14 Prim. Ljubljana, *Zgodnja danica*, št. 23, 8. junij 1894, str. 183.

15 Prim. Kolar, *O don Bosku in salezijancih na Slovenskem do 1901*, str. 102–103.

16 Prim. Kolar, *O don Bosku in salezijancih na Slovenskem do 1901*, str. 147–153.

Pred prihodom prve skupine salezijancev na Slovensko je bila v teku večletna akcija informiranja slovenskega prostora o tej novi redovni ustanovi, njenem ustanovitelju in dejavnostih, ki jih je načrtoval kot izvirne za ustanovo. Zato je mogoče reči, da je bil slovenski prostor dobro informiran o skupnosti in da so se na temelju tega tudi oblikovala pričakovanja, kaj naj bi ta skupnost v slovenskem prostoru počela. Oblikovale so se določene predstave o salezijanskem delu in poslanstvu skupnosti, med temi je izstopal poudarek, da je njeno temeljno poslanstvo delo z zapuščeno mladino. Razlogi za takšno stališče so bili:

1. poročila o salezijanskem delu, ki jih je objavljala slovenski tisk, predvsem verski tednik *Zgodnja danica* in jih je pripravljala njen urednik Luka Jeran; Jeran je duhovnika Janeza Boska večkrat predstavil kot vzgojitelja, ki pomaga »v pregrešnem življenju in slabih tovarišijah utaplajoči se mladini«,¹⁷ iz teh naj bi nato vzgajal dobre duhovnike, misijonarje, obrtnike in druge delavce;
2. po zamisli ustanoviteljev Društva za zgradbo zavetišča in vzgojevališča v Ljubljani naj bi ta ustanova poskrbela za poslopje, kjer bi bila poboljševalnica (uporabljali so nemško besedo *Rettungsanstalt*); v ta namen so zbirali sredstva, pripravljali razne nabiralne akcije in iskali ljudi (skupnost), ki bodo prevzeli vodstvo takšne ustanove;
3. v cerkvenih krogih je bila odločilna beseda ljubljanskega škofa dr. Antona Bonaventura Jegliča, v čigar škofijo so salezijanci na slovenski etnični prostor prišli najprej; zanj je bilo pomembno ustanoviti ustanovo, kjer bi našli zatočišče mladostniki, ki so bili izključeni iz javnega šolskega sistema in niso imeli nobene možnosti nadaljnjega izobraževanja;¹⁸
4. šolske oblasti na obeh ravneh, tako mestni šolski svet kot deželni šolski svet, so bile dobro seznanjene s podobo salezijanske skupnosti in pričakovanji slovenske javnosti; zato so v priходу nove redovne skupnosti videli tisto ustanovo, ki bo zapolnila praznino v vzgojno-izobraževalnem sistemu in prevzela skrb za mladostnike, za katere ni bilo poskrbljeno in so predstavljali resen izziv za vse, ki so delali na izobraževalnem področju.

Tako so na temelju novic, ki jih je objavljala slovenski cerkveni tisk, in zadržanji vodilnih osebnosti pristojni javni delavci sklepali, da so salezijanci v prvi vrsti poslani za moralno pokvarjeno mladino in so jim vnaprej določili temu primerno mesto v slovenskem kulturnem in vzgojno-izobraževalnem prostoru. V tem so videli možnost, da v okviru takrat obstoječega šolskega sistema odpravijo veliko pomanjkljivost, to je postavitve zavoda, kjer bi našli zatočišče in možnost izobraževanja osnovnošolski dečki, ki so bili izključeni iz rednih šol.

¹⁷ Prim. Don Bosko. Opis njegovega življenja in delovanja, *Zgodnja danica*, št. 7, 17. februar 1888, str. 49.

¹⁸ Prim. Kogoj, Jegličev odnos do redovnikov, str. 154.

Zavod na Rakovniku

Prihod prvih štirih salezijancev v graščino Rakovnik pri Dolenjskem kolodvoru v Ljubljani dne 23. novembra 1901, to je potem, ko se je šolsko leto že dobro začelo, seveda ni omogočal, da bi že v prvem letu začeli razvijati katero od organiziranih oblik dela za mladino. Glas o njihovem prihodu pa se je vendarle razširil in tako so 8. decembra dobili prvega gojenca. Od štirih članov prve ekipe so bili trije Slovenci in so gojencem, ki so prišli v zavod, lahko pomagali pri učenju. Prvo in drugo šolsko leto je tako minilo v organiziranju pomoči, da so potem gojenci lahko na koncu šolskega leta opravljali izpite na javni šoli v Ljubljani. Da bi imeli organizirano šolo, ni bilo mogoče misliti – za to ni bilo prostorov ne opreme niti ne kvalificiranih učiteljev. Ministrstvo za uk in bogočastje je sicer že 7. februarja 1903 priznalo Alojzija Valentina Kovačiča¹⁹ za vodjo šole, vendar vse težave s tem še niso bile odstranjene. Pomembno vprašanje je predstavljal pravni položaj nove redovne skupnosti v Avstriji – skupnost še ni bila priznana in s tem tudi ni imela pravice, da bi organizirala vzgojno-izobraževalne dejavnosti.²⁰ Skrb za poslovanje šole je zato prevzelo Društvo za zgradbo zavetišča in vzgojevališča v Ljubljani, ki je februarja 1903 obnovilo svoje dejavnosti po prekinitvi, ki je nastopila z nakupom graščine Rakovnik in z njeno izročitvijo salezijancem.

V nadaljevanju je bilo treba ubirati različne pravno-formalne poti, da bi bila rešena vprašanja, povezana z delovanjem zavoda, šole v njem in javnim priznanjem listin, ki bi jih šola izdajala. Dne 15. julija 1903 je Deželni šolski svet in dne 31. julija 1903 še Mestni šolski svet dovolil salezijanskemu zavodu na Rakovniku privatno osnovno šolo. Za sprejem gojencev pa so postavili vrsto zelo strogih pogojev. Mestnemu šolskemu svetu je vodstvo zavoda moralo za vsakega gojenca predložiti naslednje dokumente:

- prošnjo staršev ali njihovih namestnikov za sprejem v zavod; v njem je morala biti jasna in trdna utemeljitev, da je deček res npravno pokvarjen in potreben posebne vzgojne v takšnem zavodu;
- priporočilo šolskega vodstva oziroma učiteljskega zbora v kraju, kjer je otrok nazadnje obiskoval šolo; iz poročila je moralo biti razvidno otrokovo npravno vedenje v šoli in zunaj nje; tu je bilo treba navesti vse razloge, ki so bili odločilni za interniranje npravno pokvarjenega dečka;
- zadnje šolsko spričevalo;
- zdravniško spričevalo, da otrok ni imel kakšne nalezljive bolezni, in dodati potrdilo o cepljenosti proti kozam.²¹

19 Duhovnik Alojzij Valentin Kovačič (1873–1952) je v zavodu na Rakovniku začel delovati leta 1902, tri leta zatem je postal predstojnik zavoda; vodil ga je štiri leta, nato je imel v zavodu druge službe. Kasneje je deloval v različnih salezijanskih ustanovah na ozemlju Jugoslavije. Za delovanje ljudske šole na Rakovniku je bila odločilna prav njegova strokovna kvalifikacija, ki si jo je pridobil v šolah v Avstriji in Italiji. Prim. Kolar, *In memoriam III.*, str. 162–163.

20 Cesar Franc Jožef je odlok, s katerim je bila dovoljena naselitev salezijancev v škofojih Ljubljana in Trst-Koper, podpisal 27. junija 1912. Prim. Kolar, *Salezijanci sto let na Slovenskem*, str. 50.

21 Prim. ASD, fasc. Rakovnik, ljudska šola; dopis Mestnega šolske sveta št. 157 z dne 11. februarja 1903.

Mestni šolski svet v Ljubljani je s tem poskrbel, da so bili v zavod sprejeti samo sprijeni in iz javnih šol izključeni otroci. Takšen začetek salezijancem sicer ni bil po volji, a če so hoteli ostati in razširiti svoje delo, so morali sprejeti pogoje, ki jih je postavljala šolska oblast in se je z njimi strinjal tudi ljubljanski škof. Neprijetno je to sicer res bilo, zlasti še, ker je to bila prva ustanova na Slovenskem in zato odločilnega pomena za oblikovanje podobe salezijanske skupnosti in prihodnosti kot take. Na podlagi dopisov in zadržanj nosilcev posameznih služb je mogoče sklepati, da je imel Mestni šolski svet zelo jasno oblikovano podobo o mestu, ki naj bi ga v Ljubljani prevzeli salezijanci, in da niso bili naklonjeni načrtom za dejavnosti, ki so jih oni prinesli s seboj iz Italije. Pričakovali so, da bo ustanova v službi načrtov in potreb mestnih oblasti. To se je videlo tudi v zelo pokroviteljskem odnosu, ki so ga imeli do skupnosti in oblik dejavnosti. Sam Mestni šolski svet je odločal, kateri otrok je lahko sprejet v zavod in kateri ne. Starše so celo opozarjali, »da je ta zavod namenjen le moralno propalim, pohujšanim, tatinskim in npravstveno docela popačenim dečkom«. ²² Občasni in nenapovedani obiski šolskih nadzornikov so imeli namen, da so preverjali, ali so vsi gojenci izpolnjevali pogoje za sprejem ali ne; če so našli katerega, ki ni imel vseh papirjev ali je bil sprejet brez dovoljenja Mestnega šolskega sveta, so ga morali odsloviti.

Salezijancem je bilo neprijetno, da so mestne šolske oblasti spravile zavod na tako slab glas, »kot da bi bilo v njem zatočišče najslabših barab in propadlih pobalinov«. ²³ Zato je že novembra 1903 ravnatelj zavoda zaprosil Mestni šolski svet, da bi smeli vzporedno z dotedanjo šolo odpreti še drugi oddelek, v katerega bi lahko sprejemali dečke, ki ne bi bili moralno pokvarjeni in ne bi potrebovali vseh dokumentov, kot je sicer bil pogoj za druge (na ta način so želeli dobiti možnost za izobraževanje kandidatov, ki bi želeli stopiti v njihovo družbo). Prošnja je bila zavrnjena s takrat značilno proticerkveno ostjo, da »Mestna občina sama dovolj skrbi za ustanavljanje in razširjanje že obstoječih ljudskih šol v Ljubljani in zato ne dovoljuje, da bi se ustanovljale v stolnem mestu Ljubljani nepotrebne zasebne šole nižje kategorije, na katerih bi naj poučevali neizprašani učitelji brez vsake pedagoške izobrazbe«. ²⁴ Zadnji očitke bi lahko veljal za ustreznega, ker salezijanci res niso imeli usposobljenih učiteljev za ustanovitev šole; v razmerah, v katerih so delovali do tedaj v drugih evropskih državah, Južni Ameriki in na Daljnem vzhodu, takšna usposobljenost pač ni bila zahtevana.

Za uveljavitev pravega namena zavoda na Rakovniku je s svoje strani naredilo korak tudi Društvo za zgradbo zavetišča in vzgojevališča v Ljubljani, h kateremu so se salezijanci zatekli po pomoč. 4. februarja 1904 je na občnem

22 SI ZAL LJU 371, Zasebna deška ljudska šola na Rakovniku, Dopis Mestnega šolskega sveta z dne 20. julija 1903, št. 839, Francetu Hrobathu v Kranju, ki je prosil za soglasje, da bi svojega sina dal v zavod na Rakovnik.

23 ASD, Mihelčič, *Zgodovina salezijanskega Rakovnika* (rokopis), str. 55.

24 SI ZAL LJU 371, Zasebna deška šola Rakovnik, dopis Mestnega šolskega sveta št. 1501 z dne 15. decembra 1903.

zboru na predlog tajnika Društva Janeza Smrekarja spremenilo prvi del tretjega člena društvenih pravil. Do tedaj si je namreč Društvo prizadevalo za šolanje »v vzgoji zanemarjenih dečkov, ki ne morejo obiskovati drugih javnih učnih zavodov in bi drugače brez vzgoje in pouka rastle v nevedne, delomrzne, brezverne in nenravne ljudi«. Društvo je razširilo namen svojega delovanja v prid mladine nasploh. Zato so omenjeno točko pravil spremenili: »V ta zavod naj se sprejemajo svoj čas v vzgoji zanemarjeni dečki, ki jih šolsko vodstvo sporazumno s starši oziroma njihovimi namestniki, in njih predlog je odločilen, za sprejem v zavetišče priporočajo.«²⁵ Deželna vlada je popravek pravil odobrila 12. avgusta 1904. V prvotnih pravilih je Društvo salezijancem pustilo proste roke pri sprejemanju gojencev, Mestni svet pa je čutil potrebo, da je zelo od blizu nadzoroval delo zavoda in imel vlogo selektorja.

V naslednjem šolskem letu 1905/06 so v zavod sprejeli osem fantov, ki so imeli vsa zahtevana potrdila in so veljali za pokvarjene, drugi so bili sprejeti brez soglasja Mestnega šolskega sveta. V tem letu je bilo vseh gojencev 36, od tega 29 ljudskošolcev in 7 gimnazijcev. Ob nenapovedanem obisku šolskega nadzornika Antona Maierja 29. januarja 1906 se je pokazala odločujoča vloga Mestnega šolskega sveta. Maier se je čudil disciplini, še bolj pa fantovskim veselim obrazom. Izjavil je, da obrazi dečkov, ki bi postavno morali biti v zavodu, ne morejo biti taki. Zaslutil je, da je vodstvo zavoda sprejemalo tudi nepokvarjene gojence.²⁶ Zato je ob odhodu zahteval imenik gojencev in ga vzel s seboj. Pri Mestnem šolskem svetu se je hotel prepričati, če imajo vsi potrebne dokumente in dovoljenje za bivanje na Rakovniku. Učitelju Antonu Likozarju, ki ga je poslal šolski svet mesta in s tem dovolil privatno šolo, je nadzornik izjavil, »da se nikakor ne bo dovolilo, da bi sprejemali na Rakovnik nepokvarjene dečke, oziroma dečke, ki bi ne imeli dovoljenja od Mestnega šolskega sveta ali sodnije. Če pa bi se salezijanci vdali, bi Mestni šolski svet naklonil tri velike ugodnosti: dobivali bi redno mesečnino za vsakega gojenca, kolikor bi zahtevali; povrnili bi jim vse stroške; plačalo bi se jim učitelja in suplenta, tudi salezijanca, če bi potreba nanesla.«²⁷ Šlo je seveda za nekakšno izsiljevanje, da bi ustanova povsem ustrezala predvidevanjem Mestnega šolskega sveta in da ne bi ustanavljali povsem običajna ljudske šole.

Salezijancem kar ni šlo v račun in se niso mogli sprijazniti, da bi zavod postal poboljševalnica in da ne bi imeli nobene možnosti pridobivanja kandidatov za lastne vrste. Posvetovanja z vodstvom skupnosti v Avstriji in osrednjim vodstvom v Turinu pa so slednjič marca 1906 prinesla odločitev, da je zavod prevzel kot svojo osrednjo nalogo delo za gojence, ki jih je pošiljal Mestni šolski svet ali sodišče, in da so opustili druge oblike delovanja. 26. marca 1906 je zato predstojnik zavoda Franc V. Kovačič obiskal nekatere mestne šolske uradnike ter jim sporočil, da bo od tedaj dalje zavod na Rakovniku v službi izključenih iz šol in dejansko po-

25 ASD, fond Društvo, zapisnik občnega zbora Društva dne 4. februarja 1904.

26 Prim. ASD, fasc. Rakovnik, kronika zavoda za leto 1906.

27 ASD, Mihelčič, *Zgodovina salezijanskega Rakovnika*, str. 95–96.

boljševalnica. »Oblasti so to izjavo sprejele z največjim zadovoljstvom in od vseh strani zagotavljale zaslombo in pomoč. Za to leto pa so obljubili, da puste zavod pri miru, čeprav so vedeli, da veliko gojencev nima od magistrata dovoljenja za bivanje v zavodu. Tako je zavod spremenil cilj,« je zapisal zavodski zgodovinar.²⁸

Podpora Frana Milčinskega

Tako za odločanje ljubljanskih mestnih oblasti kot za oblikovanje javnega mnenja je bilo pomembno stališče takrat uglednega pisca in sodnega delavca Frana Milčinskega (1876–1932),²⁹ ki je tudi bil znan po novih pobudah za rešitev mladih, ki so se znašli na robu družbe. »Tako je nastopil svojo sodno prakso, se je začel intenzivno zanimati za usodo zanemarjene mladine in za javno mladinsko skrbstvo, ki je bilo takrat pri nas še v povojih. Kot varstveni in mladinski sodnik je imel težko nalogo voditi praktično vzgojno skrb brez vzgojno-skrbstvenega zakona in voditi mladoletnike ob trdih določbah dotedanjega kazenskega zakonika. Tedanji kazenski zakonik je izročal mladoletnike že od začetka enajstega leta kazenskemu sodniku in ni upošteval mladoletnikove nezrelosti. Milčinski je imel težko nalogo: videl je cilj, poznal je smer, pot naravnost tja mu je bila pa po zakonu prepovedana. Milčinski sam pravi, da je mladinski sodnik krojač, ki 'mora iz starega blaga izdelati nove hlače'.«³⁰ Iz svojih izkušenj na področju mladinskega sodstva in ob srečanjih s problematiko na terenu je pripravil več literarnih spisov; med temi je najbolj znano delo *Ptički brez gnezda*, ki je izšlo v letu 1917; po izročilu iz salezijanskih vrst so mu bile v pomoč tudi izkušnje, ki si jih je pridobil ob srečanjih z mladimi v zavodu na Rakovniku.

V spisu je Milčinski večplastno prikazal razmere, ki so v njegovem času bile na Slovenskem pri ravnanju z otroki, ki so zašli na slabe poti, vzroke za slabe razmere na vzgojnem področju, in na več krajih opozoril na pomanjkanje ustanov, ki bi lahko bile v pomoč staršem in družbi pri ravnanju s takimi otroki. Ustanove za takšne skupine otrok so bile v drugih okoljih. Junak pripovedi Stanko Kocmur je po zaporu dobil možnost, da odide v vzgojni zavod, ki so ga salezijanci odprli v mestu Turin. Njegova mati je ob tem dejala: »Naj bo, kakor je božja volja! Da le ostane pošten, če ga prav več ne vidijo moje oče. Rajši sina v Turinu, kakor razbojnika doma!«³¹ Kot je razvidno iz zaključka pripovedi, naj bi v italijanskem zavodu tudi ostal in se izučil za mizarja ter nato deloval kot mizarški mojster v salezijanskem zavodu Oswieczim v Galiciji. Da imajo salezijanci takšne zavode v Italiji, je Milčinski vedel iz poročil v tisku in gotovo tudi iz pogovorov s salezijanci, ko se je

28 ASD, Mihelčič, *Zgodovina salezijanskega Rakovnika*, str. 96.

29 Prim. geslo v SBL II., str. 124–125.

30 Ciperle, *Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju*, str. 27. Prim. tudi Skaberne, *Problematika zanemarjenih otrok in mladine v Sloveniji* (rokopis), str. 2–3 (navaja Ciperle).

31 V zadnjem poglavju povesti, ki ima naslov *Povest gre h koncu*.

z njimi srečeval na Rakovniku. Zavod v Oswieczimu pa je v letih do prve svetovne vojne veljal kot osrednja poklicna izobraževalna ustanova, ki so jo na tleh dvojne monarhije vodili salezijanci.

Milčinski je v aprilu 1906 v uradnem nemškem glasilu, ki je izhajalo v Ljubljani, *Laibacher Zeitung*, objavil več člankov na temo oskrbe mladih, ki so bili potisnjeni na rob družbe in niso imeli veliko možnosti, da bi bili vključeni v redne oblike izobraževanja.³² Šlo je za objavo gradiva in ugotovitev, ki jih je glede razmer na Kranjskem pripravil za jesenski kongres avstrijskega društva za zaščito otrok na Dunaju leta 1907. Po mnenju Milčinskega je bilo na Kranjskem sicer več zavodov za vzgojo otrok, zlasti sirot, nobenega pa ni bilo za oskrbovanje izprijene ali pokvarjene mladine. Isto nujnost in poziv k reševanju je predstavil v predavanju in nato spisu *Naša zanemarjena mladina in Kranjska, oblastna ji mačeha*; predavanje je imel 24. novembra 1907 v Ljubljani. »Zanimanje za otroško varstvo je skušal zbuditi in poglobiti s sodelovanjem v društvih, s predavanji in s posredovanjem pri javnih zastopstvih« (Koblar).³³ Zato je bila razumljiva zahteva ljubljanskih mestnih oblasti, da Rakovnik služi v ta namen, in to še toliko bolj, ker so Društvo za zgradbo zavetišča in vzgojevališča potrdile državne oblasti in s tem tudi 18. člen društvenih pravil, s katerim je bil opredeljen namen ustanove, ki jo bo Društvo postavilo. Društvo je kupilo graščino Rakovnik in jo izročilo salezijancem z namenom, da bodo v njem ustanovili poboljševalnico za izprijeno mladino. V naslednjih letih so v slovenski javnosti večji pomen dobivala Društva za otroško varstvo in mladinsko skrb, ki so na pobudo mladinskega sodnika Frana Milčinskega začela delovati po letu 1908 in so bila v določeni meri tudi sad prej omenjenega kongresa na Dunaju. Njihov pomembni prispevek je bil v dajanju predlog za spremembe na zakonodajnem področju.³⁴

V Ljubljani je bila velika potreba po takšni ustanovi in oblasti nikakor niso hotele pristati na to, da bi jim priložnost za rešitev problema ušla. Kljub temu so okoliščine narekovalе, da so postajale zahteve mestnih oblasti manj v nasprotju z načrti, ki jih je imela vzgojiteljska ekipa na Rakovniku. Za nadaljnjo prihodnost zavoda je bila pomembna seja Mestnega šolskega sveta dne 24. aprila 1906, ko so po dolgi razpravi sprejeli sklep, da lahko v zavod na Rakovnik pošilja dečke vsak šolski svet zase, ne le ljubljanski magistrat kot osrednji organ, oziroma da šolski sveti ne potrebujejo več soglasja Mestnega šolskega sveta.³⁵ Vzgojitelji na Rakovniku so s tem dobili nekoliko bolj proste roke, saj se je bilo lažje dogovarjati s posameznimi šolskimi sveti in podeželskimi občinami. Podeželski šolski sveti so

32 Prim. članke F. Milčinskega z naslovom *Verwahrloste und entartete Jugend in Krain*, *Laibacher Zeitung* od 11. aprila 1906 dalje. Spis je nato izšel tudi kot samostojna publikacija. Leta 1907 je isto besedilo izšlo kot *Die Ursachen, Erscheinungsformen und die Ausbreitung der Verwahrlosung von Kindern und Jugendlichen in Oesterreich* (Schrift. d. Ersten Oesterr. Kinderschutzkongresses in Wien, 1907, I. Band).

33 Geslo F. Milčinski, v SBL II., str. 124.

34 Prim. Anžič, *Skrb za uboge v deželi Kranjski*, str. 101.

35 Prim. ASD, fond Društvo, dopisi za leto 1906.

namreč v zavod pošiljali predvsem otroke iz revnih družin ali sirote brez staršev oz. namestnikov (v mnogih primerih nezakonske otroke), ne pa toliko moralno in sicer izprijene. »Tudi Fran Milčinski, ki je bil predsednik Društva za varstvo otrok, je pošiljal v zavod le bolj ubožne in zapuščene dečke. Pri izbiri je vodstvo tem dajalo prednost. Tako je kljub temu, da je bil zavod namenjen za poboljševalnico, v njem kmalu prevladal dober element.«³⁶

V že omenjenem predavanju *Naša zanemarjena mladina in Kranjska, oblastna ji mačeha*, ki ga je septembra 1907 imel za žensko splošno društvo v Ljubljani, je Milčinski zahteval ločitev poboljševalnice (oddelka za korigende) od prisilne delavnice. Hkrati je zahteval, da je morala nova ustanova dobiti značilnosti vzgojnega zavoda, ne kaznilnice. Javne in jasno izrečene besede so prinesle pomemben rezultat, ki je odločilno zaznamoval tudi delovanje zavoda v graščini Rakovnik in s tem salezijansko navzočnost na slovenskih tleh. »Prvi in največji korak je bil napravljen na seji deželnega odbora dne 25. septembra 1908, ko so sklenili, da se dečki, stari manj kot štirinajst let, ne smejo več oddajati v oddelek za korigende prisilne delavnice, marveč da se morajo izročiti na državne stroške v salezijanski zavod na Rakovniku.«³⁷ Od tedaj dalje so dečke v starosti od sedem do štirinajst let pošiljali na Rakovnik.

Ob tem je prišlo do bistvenih izboljšav tudi v delovanju oddelka za korigende deželne prisilne delavnice. Postal je vzgojevališče za zanemarjeno mladino, ki je sicer še naprej ostalo pod okriljem prisilne delavnice, a je imelo povsem lasten način delovanja in pravila. Ustanove za mladino v nevarnosti je ustanavljala Vincencijeva družba; za dekleta je bil ustanovljen Lichtenturnov zavod, ki so ga vodile sestre usmiljenke; delovala je deželna gluhonemnica; v Spodnji Šiški je bil zavod grofice Auersperg. Leta 1882 je bil ustanovljen zavod Marijanišče na Poljanah v Ljubljani, ki so ga vodile Šolske sestre sv. Frančiška Kristusa Kralja iz Maribora.³⁸

Na Rakovniku po letu 1910

Junija 1910 je v Ljubljani zborovala osma letna skupščina avstrijskega Društva za prisilno vzgojo in oskrbo. Zborovanja se je udeležilo nad petdeset ravnateljev in katehetov prisilnih delavnic in zavetišč. Na zborovanju so svoje zastopnike imeli tudi rakovniški salezijanci. Po končanem zborovanju so si udeleženci ogledali ljubljanske mladinske zavode, 13. junija 1910 so prišli na Rakovnik, ki ga je v tem času vodil Alojzij Valentin Kovačič. Šli so skozi pravkar zgrajeni zavod (zgrajen je bil v letih od 1907 do 1909), si ogledali vse prostore in se nazadnje ustavili še v gledališki dvorani. Tu so jim gojenci pripravili gledališko predstavo z naslovom

³⁶ ASD, Mihelčič, *Zgodovina salezijanskega Rakovnika*, str. 97–98.

³⁷ Ciperle, *Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju*, str. 28.

³⁸ Prim. Jarc, *Osnove sodobne zaščite otrok v Sloveniji*, *Kronika slovenskih mest* 3 (1936), št. 1, str. 1–18.

Eno uro prosto. »Vsi brez izjeme so pohvalili na najmodernejši način opremljen zavod, sistem vzgoje, šolski napredek, vesele in zadovoljne obraze gojencev. Strokovnjaki so označili način salezijanske vzgoje za vzoren. Po privatnih virih se je pozneje izvedelo, da jim je izmed ljubljanskih zavodov najbolj ugajal rakovniški, četudi je izvestno dnevno časopisje našlo več hvale za druge zavode.«³⁹ Pri tem ima kronist v mislih izjemno pohvalne besede, ki so bile zapisane o delovanju zavoda Marijanišče.

V polni meri vse do začetka prve svetovne vojne, v zmanjšanem obsegu pa med vojno je zavod na Rakovniku služil kot poboljševalnica. Leto 1910, ko je bila v Ljubljani omenjena letna skupščina, se je njegovo ime razširilo po vsej Avstriji. Za ljudskošolce so organizirali pouk v zavodu in imeli za to usposobljene učitelje. Gimnazijci so pouk obiskovali v mestu. Dobršen del gojencev, zlasti v starosti za ljudsko šolo, so pošiljala sodišča in zanje plačevala redne prispevke. Pri tem je bila odločilna beseda sodnika Frana Milčinskega. V šolskem letu 1910/11 je bilo v zavodu na Rakovniku 148 gojencev, od katerih jih je bilo v zavod poslanih 56 s strani sodišč in drugih oblasti, druge so poslali šolski sveti ali starši.⁴⁰

V času prve svetovne vojne se je v zavodu povečalo število gojencev s Primorske, ki so kot begunci po odprtju soške fronte skupaj z družinami prišli v notranjost Slovenije in iskali za dečke možnost nadaljnega izobraževanja ter bivanja. Oboje so našli na Rakovniku. Po koncu prve svetovne vojne so se razmere bistveno spremenile, ko govorimo o organiziranju vzgojno-izobraževalnih dejavnosti. Na Rakovniku je sicer še naprej delovala ljudska šola, vendar ni bilo več gojencev, ki bi jih pošiljala sodišča. S tem je bil ukinjen tudi reden dotok sredstev. Pa tudi krajevni šolski sveti niso imeli sredstev, da bi prispevali za vzdrževanje gojencev, ki bi jih sicer lahko pošiljali na Rakovnik. Tako je ljudska šola postopoma manjšala obseg, leta 1925 pa je prenehala delovati.⁴¹

Pri vzgojnem in izobraževalnem delu so se v salezijanski ustanovi na Rakovniku držali klasičnih salezijanskih metod, tipičnih tako v izvirnem italijanskem okolju kot drugod po svetu, kamor so se te ustanove razširile. Pomembne sestavine so poleg rednega šolskega pouka bile še: glasba, šport, razne oblike petja in sodelovanje v godbi, gledališke predstave, sprehodi v naravo in izleti, predvsem pa stalna navzočnost vzgojiteljev med gojenci v vseh trenutkih življenja. Za zgodovino salezijanske navzočnosti na Slovenskem prvi dve desetletji delovanja zavoda na Rakovniku pomenita čas prilagajanja potrebam v tem okolju in sprejetje oblike delovanja, ki je bila nova v njihovih vzgojnih ustanovah. Ko so ocenjevali takšne oblike delovanja, so ugotavljali, da v njihovi zgodovini ni bilo nobenega primera

39 Prisilna vzgoja in oskrba. VIII. skupščina avstrijskega društva za prisilno vzgojo in oskrbo, *Slovenec*, št. 133, 15. junij 1910, str. 1–2; omenja tudi Mihelčič, *Zgodovina salezijanskega Rakovnika*, str. 108.

40 Prim. Jarc, *Osnove sodobne zaščite otrok v Sloveniji*, str. 11–13; navaja tudi Ciperle, *Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju*, str. 29.

41 Prim. Kolar, *Salezijanci sto let na Slovenskem*, str. 109–110.

ali zgleda ravnanja in da se tudi ustanovitelj Janez Bosko ni odločil za sprejem takšne ali podobne ustanove. To pa je bilo za prvo generacijo salezijancev vse prej kot zanemarljivo dejstvo! Salezijanci na Rakovniku so takšno obliko delovanja sprejeli, čeprav s stisnjenimi zobmi, ker so želeli ostati v deželi in pognati korenine, ob tem pa računali, da se bodo slej ali prej odprle nove možnosti dela, ki bodo bolj v skladu z njihovim izvirnim poslanstvom in namenom.⁴²

Hkrati pa so pazili, da ne bi s sprejemanjem enakih ali podobnih nalog na Slovenskem naredili vtisa, da je bila ustanova namenjena predvsem mladim, ki so potrebovali zaprto vzgojno okolje in jih je že obravnavala policija ali sodišče. Iz tega razloga so odklonili ponudbo ljubljanskega škofa dr. Antona Bonaventura Jegliča, ki jim je konec leta 1902 ponudil službeno mesto kaplana v ljubljanski prisilni delavnici. Duhovnik bi poleg duhovniške službe moral skrbeti za skupino mladostnikov v prisilni delavnici, zanje organizirati pouk in skrbeti za vzgojno delo med njimi.⁴³ Posvetovanje z vodstvom skupnosti v Turinu je bilo odločilno, da so salezijanci zavrnil to ponudbo, čeprav bi jim bili dohodki dobrodošla pomoč pri urejanju zadev na Rakovniku.

Banovinski vzgojni zavod Selo

Skrb za mlade v stiski in socialno delo med njimi je v novonastali južnoslovanski državi po prvi svetovni vojni urejala vrsta zakonov in predpisov, najprej na državni ravni, nato na banovinski. Oblikovana so bila posebna sodišča za mladoletnike. Ustanovljenih je bilo več deset zasebnih ustanov (združenj), ki so skrbele za zaščito mladine. Pomemben pravni okvir za zaščito otrok je bila ženevska deklaracija o pravicah otroka iz leta 1923. Na območju dravske banovine so obstajali štirje zavodi, ki so bili namenjeni skrbi za zanemarjeno mladino:

1. deško vzgajališče v Ponovičah pri Litiji;
2. zavod za poboljšanje mlajših mladoletnic pri Sv. Petru pri Poljčah (oddelek ženske kaznilnice iz Begunj na Gorenjskem);
3. zavod za poboljšanje mlajših mladoletnikov pri okrožnem sodišču v Ljubljani (to je bil le poseben oddelek ljubljanskega zapora);
4. dekliško vzgajališče v Černečah pri Dravogradu.⁴⁴

Po letu 1929 so si stroške za delovanje teh ustanov delili banovina, občine in starši. Deško vzgajališče je bilo do leta 1928 v ljubljanski umobolnici, od koder so ga želeli čim prej izseliti. Prvotna zamisel je bila, da bi ga preselili v prostore nekdanje avstrijske žrebčarne na Selu pri Ljubljani, vendar se je vodstvo žrebčarne uprlo, zato je bilo vzgajališče preseljeno na banovinsko posestvo Ponoviče pri

42 Prim. Kolar, Posebna vzgoja v don Boskovem vzgojnem delu in salezijanski zgodovini, str. 27–28.

43 Prim. ASD, fasc. Rakovnik, dopisi v letu 1902.

44 Prim. Ciperle, Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju, str. 31.

Litiji. Zavod je bil ob tem postavljen v pristojnost socialnega oddelka banovinske uprave in leta 1932 prosvetnega oddelka iste uprave. Razmere v zavodu niso bile dobre, tudi banska uprava delovanju zavoda ni bila najbolj naklonjena. Po prvotni zamisli naj bi v zavodu delovala tudi šola za pouk tridesetih do štiridesetih gojencev, vendar je banovina ni ustanovila, zato so gojenci morali obiskovati pouk v Litiji. Tudi kulturnemu in vzgojno-moralnemu izboljšanju gojencev se ni namenjalo veliko pozornosti ne sredstev.⁴⁵

Delo v Deškem banovinskem vzgajališču na Selu pri Ljubljani je za salezijsko redovno skupnost na Slovenskem pomenilo drugo obdobje delovanja v izvirnem vzgojnem okolju, to je v prevzgojnem zavodu. Tokrat je šlo za zavestno izbiro takšnega dela. Salezijanci so v slovenskem prostoru že imeli uveljavljeno ime in niso imeli več vezanih rok, kot je to bilo ob prihodu leta 1901. Sedaj so lahko sami sprejemali oblike dejavnosti in s tem uveljavljanje svojega mesta v družbi in Cerkvi na Slovenskem. Za takšen korak je bila odločilna usmeritev novega predstojnika skupnosti dr. Franca Wallanda (1887–1975), uglednega teologa,⁴⁶ ki je v slovenskem prostoru želel dati izviren dokaz učinkovitosti vzgojnega sistema, ki ga je uveljavil Janez Bosko.

Kolikor je bilo mogoče ugotoviti, je bilo prvič javno slišati predlog, da bi za to kategorijo mladine prevzeli skrb redovniki na 4. seji 7. rednega zasedanja banskega sveta Dravske banovine dne 20. februarja 1936. Ob razpravi o proračunu šestega oddelka (to je oddelka za socialno politiko in narodno zdravje) je imel uvodno besedo dr. Anton Breclj (zdravnik v Ljubljani, član banskega sveta v letu 1936/37). Dr. Breclj se je zavzel za povečanje skrbstva za otroke in sredstev v ta namen. Zatrnil je, da je samo vsak tretji otrok bil deležen potrebne oskrbe. V nadaljevanju je dejal: »Banovinska uprava je imela nekoč tam, kjer je bila nekdaj prisilna delavnica, tudi takozvano deško vzgajališče. To je pravzaprav tak lepotilen izraz za zavode, ki so nastali poprej pri nas, 'Korrektionsanstalt' so rekli Nemci, da se otroci popravljajo. To je tak izraz, ki ga je bolje nadomestiti s kakim optimističnim. V te zavode so bili sprejeti in so še sprejeti dečki, ki so težko vzgojni, ki jih družine, tudi recimo, če imajo sredstva, ne morejo vzgajati, ker so preveč revčki in potrebni prav posebne vzgoje. Meni je žal, da je ta zavod izginil iz Ljubljane. Tudi ga ni v proračunu tega oddelka, ampak pri prosveti. Čudno, ker tukaj je pravzaprav drugo mladinsko skrbstvo. Sicer je to vseeno ali dobi zavod potrebna sredstva iz levega ali desnega žepa. To je vseeno, ampak vendar bi omenil, da smo si mi pri oblastnem odboru zelo prizadevali, da bi to vzgajališče premestili iz takozvane prisilne delavnice zato da bi dobili več prostora za umobolne, in sicer v Žrebčarno. Bili smo z ministrstvom v dogovoru. Kasneje se je zgodilo, da so konji

45 Prim. B. Kolar, Posebna vzgoja v don Boskovem vzgojnem delu in salezijski zgodovini, str. 28–29.

46 Dr. Franc Walland je vodstvo salezijske skupnosti v Jugoslaviji prevzel leta 1929 in jo s svojimi idejami pomembno zaznamoval. V tej vlogi je nastopal do leta 1936. Prim. geslo F. Walland, v SBL IV., str. 661–662.

ostali v mestu, otroci pa so šli na Ponoviče na veleposestvo. Mislim, da bi bilo dosti bolje, če bi konje dali doli, otroke pa semkaj.«

V nadaljevanju je predstavil svoj predlog (kot je bila navada pri referatih za posamezna področja). »Pri teh težko vzgojnih dečkih in deklicah, ali recimo mladostnikih sploh, bi jaz želel neko spremembo. Je vse prav, vzgoja je vzgoja, poznamo tudi načela dobre vzgoje in dobre vzgojitve, ampak zdi se mi, vsaj, da je treba tem otrokom več, kakor recimo vzgojitelje navadne vrste. Jaz mislim, da bi bilo prav, če bi te otroke izročili kakim redovnim osebam v vzgojo, seveda pod nadzorom banske uprave, da se z njimi prav ravna. Zato, ker taki zavodi imajo veliko več sredstev na razpolago pri odgajanju in pri poboljšanju take mladine. Radi tega bi mislil, naj bi kraljevska banska uprava mislila na to spremembo, saj bi se tudi sama razbremenila in jaz mislim, da vzgajanje takih otrok in mladostnikov ne bi stalo dosti in prav nič več, kakor sedaj v banovinskem zavodu.« Banski svet je odobril njegovo poročilo in priporočil, da banovina npravstveno ogroženo mladino izroči v versko-redovne ustanove.⁴⁷

Dr. Breclj je v nastopu spregovoril tudi o podobni ustanovi za dekleta, ki bi jo prevzele redovnice. Takrat je delovalo banovinsko dekliško vzgajališče v stari graščini v Černečah pri Dravogradu. Leta 1937 so vodenje ustanove prevzele Sestre Frančiškanke Brezmadežnega spočetja iz Bistrice.⁴⁸ Namenjeno je bilo za 30 deklet. Sestre, ki so bile edine delavke v ustanovi, so dekletom omogočile temeljno izobrazbo, predvsem v gospodinjskih rečeh in ročnih delih, in jim skušale posredovati osnovne stvari za samostojno življenje. Za preživljanje deklet in sebe so sestre obdelovale posestvo. Zavod je deloval do aprila 1941, ko so ga nacisti ukinili, sestre pa izgnali. Po koncu vojne so se sicer vrnile, julija 1945 nadaljevale predvojno delo, vendar so morale februarja 1948 vse pustiti in oditi.⁴⁹

Da razmere v zavodu Ponoviče niso bile najboljše, je bila obveščena tudi javnost. Čakali so ustrežnejšo in trajnejšo rešitev. Časopis *Jutro* je med drugim pisal: »Obupno stanje slovenske izprijene mladine je naposled vendarle zbudilo zanimanje na odločilnih mestih. Številke, ki nam suhoparno kažejo rezultate povojne bede, zmeraj glasneje opozarjajo nase. Samo humana stremljenja, ki so bolj ali manj odvisna od posameznikov, ne morejo več zadostiti nalogam mladinske zaščite in preskrbe. Zato naj postane mladinska zaščita osnovna dolžnost družbe, če hočemo, da bo rodila uspehe. Pri ureditvi bodočega zavoda bi bilo treba upoštevati zlasti dvojje: vzgojni princip in organizatorno - gospodarsko plat. Oboje pa mora biti seveda med seboj povezano tako, da se bo izpolnjevalo.«⁵⁰

Eden od odločilnih razlogov za reorganizacijo dela za mlade v težavah in premestitev v novo okolje je bilo njihovo število. V Ponovičah so zmogljivosti

47 SI AS 77, fond Banski svet Dravske banovine, fasc. 10.

48 Prim. Ciperle, *Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju*, str. 32.

49 Prim. Šolar – Kadiš, *Kronika frančiškank Brezmadežne*, str. 162–163.

50 Banovinsko deško vzgajališče. Nekaj pripomb k nameravani premestitvi iz Ponovič, *Jutro*, št. 148, 28. junij 1936, str. 13.

omogočale sprejem 56 otrok, pristojne banovinske službe pa so ugotavljale, da je bilo na Slovenskem vsaj štiristo otrok, za katere je bilo treba poskrbeti. Več je bilo storjenega za sirote, manj ali nič za tiste, ki so potrebovali posebno vzgojo. Navadno se je postavljalo vprašanje o delu zanje takrat, ko je bilo že prepozno oz. je bil zapor edini izhod. Že obstoječe ustanove niso imele ustreznih zmogljivosti, ki bi gojencem omogočile, da se usposobijo za življenje. Ob odhodu gojenec ni bil sposoben, da bi se vključil v svet dela in živel od lastnih rok. Ni bilo poskrbljeno za strokovno izobrazbo tistih, ki so končali osnovno šolanje. Zato so bile na mestu zahteve, da bi morala biti sestavni del bivanja v zavodu poklicna priprava in vsaj osnovne možnosti za pridobivanje strokovnega znanja. Poleg strokovnih učiteljev bi morala biti šola in delavnice ustrezno opremljene v skladu s stanjem proizvodnje, obrti in industrije tistega časa.

Pisec že omenjenega članka v *Jutru* svoj prispevek zaključí: »'V strokovnih rokah vzgoja čudovito uspeva', je zapisal pred tridesetimi leti pokojni Fran Milčinski, ki je posvetil svoje najboljše moči 'ptičkom brez gnezda'. Že pred tridesetimi leti je on terjal isto, za čemer se mi lovimo danes. L. 1907 je na prvem avstrijskem kongresu za mladinsko skrb čisto prav dejal: 'Komur družba ni omogočila vzgoje, tega nima pravice obsojati.' Zaslužil bi, da se mu postavi pred zavodom na vrtu primeren spomenik, zavod sam pa se lahko prekrstil iz banovinskega deškega vzgajališča v zavod Franca Milčinskega.«⁵¹

Kolikor je mogoče sklepati na temelju ohranjenega arhivskega gradiva, so bile razmere v zavodu v Ponovičah zelo slabe in je vodstvo banovine na vsak način želelo izpeljati temeljito spremembo. Spomladi 1936 so se začela dogovarjanja med vodstvom salezijanske skupnosti v Jugoslaviji, predvsem njenim predstojnikom dr. Francem Wallandom, in vodstvom banovine; po banovem pooblastilu se je o stvari pogovarjal njegov pomočnik dr. Stanko Majcen. Sredi aprila 1936 je dr. Walland pripravil prvi osnutek pogodbe oz. pogojev, pod katerimi bi salezijanci prevzeli vodstvo zavoda. Poslal jih je banu dr. Marku Natlačenu in osrednjemu vodstvu salezijanske skupnosti v Turinu. Predvideno je bilo, da bi salezijanci prevzeli celotno vzgojno delo in upravo, v obrtnih delavnicah pa bi uporabljali stroje, ki so jih do tedaj imeli v obrtni šoli na Rakovniku. Zato je bila predvidena določena uporabnina za stroje. V začetku maja 1936 je dr. Natlačen dal svoje pripombe na osnutek pogodbe, ki jo je »v prvi vrsti natančno proučil z ekonomsko-finančnega gledišča«. Nobenih pripomb ni imel glede vzgojnih načel.⁵² Nekaterne predloge za izboljšanje pogodbe je dalo tudi vrhovno vodstvo skupnosti (predlogi so se nanašali predvsem na vlogo salezijanskih mojstrov in učiteljev, glede stroškov za uporabljene stroje, glede neodvisnosti v upravi in še nekaj drugih točk). Ko si je dr. Walland želel ogledati zavod v Ponovičah in način dela v njem, mu je dr. Majcen to odsvetoval.

Medtem pa so bile v teku že priprave za adaptacijo prostorov konjušnice in

⁵¹ Prav tam.

⁵² ASD, fasc. Selo, Pismo bana dr. Marka Natlačena z dne 5. maja 1936.

preselitev zavoda iz Ponovič. Salezijanski inšpektorat je bil povabljen, da si je njegov predstavnik ogledal žrebčarno in sodeloval pri pripravi načrtov za adaptacijo prostorov. Poseben sklop vprašanj se je nanašal na do tedaj zaposlene v zavodu Ponoviče in njihovo vključevanje v delo na Selu. Dogovorjeno je bilo, da bo zavod prevzel nekatere zaposlene, vendar so se ti morali izrecno strinjati z vzgojnimi načeli, ki so jih pri svojem delu želeli uveljavljati salezijanci. Ko so bile priprave že v veliki meri zaključene, je sredi septembra 1936 dal soglasje za odprtje nove redovne skupnosti še ljubljanski škofijski ordinariat. Končno je bila pogodba, ki sta jo obe strani pripravljali pol leta, podpisana 24. septembra 1936. Za salezijansko skupnost jo je podpisal njen predstojnik dr. Franc Walland, za Dravsko banovino pa ban dr. Marko Natlačen. Slovesno odprtje v celoti prenovljenega zavoda je bilo 14. novembra 1937, ko je cerkveni obred ob navzočnosti predstavnikov banovine opravil ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman.⁵³

Glede na dogovore in na pogodbo, so bili postavljeni nekateri okviri delovanja nove ustanove. Prostori so bili pripravljeni za okoli osemdeset gojencev; vodstvo banovine se je zavezalo, da bo v njem vedno najmanj petdeset gojencev. Poleg osnovne šole je bilo v zavodu predvideno delovanje obrtnih šol za izobraževanje mizarjev, krojačev in čevljarjev, v nadaljevanju je bila dodana še možnost tehničnega usposabljanja in pa vsaj temelji vrtnarstva; zavod je namreč imel velik vrt, kjer je bil zaposlen vsaj eden od vzgojnega osebja. Salezijanci so prevzeli vodstvo vzgojnega zavoda, upravo in izobraževalne dejavnosti. Gojence je sprejemala in odpuščala banovina, pri tem pa je upoštevala predloge vodstva zavoda. V zavod niso sprejemali treh kategorij mladih: mlajših od deset let; duševno ali telesno zaostalih; moralno pokvarjenih ali abnormalnih, ki bi bili preostalim gojencem nevarni. Za vzdrževanje gojencev je bila določena dnevna vsota, ki je veljala za vsakega gojenca in se je spreminjala, glede na število sprejetih. Osrednji nadzor nad delovanjem zavoda je imela banska uprava, »vzgoja se mora prilagoditi vzgojnemu načinu in sistemu salezijanskega reda«.⁵⁴ »Poleg 'banovinskih' gojencev je imel zavod tudi poseben odderek za tiste gojence, katerih starši so želeli, da bi se njihovi otroci pri salezijancih izučili kake obrti. Te gojence je seveda sprejemal zavod sam, uprava zavoda pa se je dogovorila s starši glede oskrbnine.«⁵⁵

V prvem šolskem letu 1936/37 je bilo treba opraviti še nekatera dela in adaptacije, zato število sprejetih gojencev ni bilo polno. V naslednjih letih je to seglo tudi prek sto, vendar se je pogosto spreminjalo, saj so gojenci dnevno prihajali in odhajali. Dobra polovica jih je obiskovala ljudsko šolo, preostali pa pouk iz obrtnih predmetov; praktično delo so imeli v zavodu, kjer so bile na voljo ustrezne delavnice. Učna doba obrtnikov je trajala tri leta in se je končala s pomočniškim

53 Prim. Nov zavod za zanemarjeno mladino. Včeraj je bilo blagoslovljeno banovinsko deško vzgajališče na Selu, *Ponedeljski Slovenec*, št. 46, 15. november 1937, str. 2.

54 ASD, fasc. Selo, 23. člen pogodbe.

55 Ciperle, Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju, str. 32; pri tem se Ciperle navezuje na razpravo B. Skaberneta, *Problematika zanemarenih otrok in mladine*, str. 24–26.

izpitom pred zunanjo komisijo. Občasno so pripravljali razstave, na katerih so pokazali svoje izdelke, sicer pa so delali za potrebe zavoda, drugih salezijanskih ustanov na Slovenskem in tudi v določeni meri za zunanje naročnike. Po ocenah vzgojiteljev je dobršen del gojencev, to je prek šestdeset odstotkov, izviral iz neurejenih družin in so bili bolj kot represivnih ukrepov potrebni pozornosti.

Medtem ko so ob začetku druge svetovne vojne in razpadu Jugoslavije prenehali delovati drugi zavodi, je Banovinski vzgojni zavod na Selu nemoteno deloval tudi v času druge svetovne vojne; sistem vzdrževanja, ki je bil vzpostavljen v sporazumu z banovino, so ohranili tako italijanski kot nemški okupatorji. Od druge polovice leta 1943 dalje se je število gojencev zmanjšalo, ker je bil del prostorov namenjen bolnikom iz psihiatrične bolnišnice na Studencu. Pod vodstvom salezijanske skupnosti je zavod na Selu deloval do maja 1945, ko so ga prevzele nove oblasti. Nekateri od učiteljev so ostali in skrbeli za kontinuiteto. Leta 1946 se je ustanova za krajši čas preselila v Belo krajino, nato pa v Logatec, kjer delo, seveda v zelo spremenjenih razmerah, nadaljuje še danes.

Sistem dela je bil namenjen na celovito obravnavanje gojencev; bistvena sestavina tega je bila tudi verska vzgoja in uporaba vzgojnih sredstev, ki so na tem temeljila. Temeljni cilj je bila priprava mladih na odgovorno vstopanje v življenje in priprava na poklicno delo. Veliko pozornosti je zato veljalo pridobivanju učnih in delovnih navad, poudarjeni skrbi za socialne vrednote (iskrenost, pravičnost, dobrota, pokorščina, delavnost), pozitivnemu vrednotenju življenja in osebne odgovornosti zanj, uvajanju v skupno delo (to je bil cilj vseh športnih dejavnosti, glasbenega življenja, gledališča, vzgoje za umetnost) in javnega nastopanja. Med različnimi prostočasnimi dejavnostmi je največ pozornosti pritegovala godba in druge glasbene skupine. Vzgojnim ciljem so bili namenjeni izleti in poletne počitnice; vanje so bili vključeni gojenci, glede na vzgojne uspehe med šolskim letom. Med gojenci so bila različna združenja, ki so povezovala posamezne poklice in so poleg družabnih imela tudi verske namene. Če so bila v prvih mesecih delovanja zavoda še težave s sprejemanjem novega reda, ki se je bistveno razlikoval od reda, ki so ga bili do tedaj navajeni v zavodu Ponoviče, se je v nadaljevanju postopoma uveljavilo novo razpoloženje. Kot zgovoren kazalnik tega je mogoče razumeti število pobegov iz zavoda – sprva so se vrstili redno, kasneje vedno manj.

Zaključek

Sprejemanje vzgojno-izobraževalnih ustanov s strani cerkvenih institucij je bilo v času, ko državne oblasti še niso bile sposobne zagotoviti vseh oblik skrbi za mlade ali niso želele imeti monopola nad vsemi oblikami izobraževalnega dela, pomembna sestavina delovanja družbe kot celote. V slovenskem prostoru je to veljalo do konca druge svetovne vojne. Med cerkvene ustanove, ki so delovale na vzgojno-izobraževalnem področju, uvrščamo večje število sestrskih skupnosti, med moškimi redovi pa salezijance. Ti so imeli v zadnjih letih Avstro-Ogrske monarhije in v času med obema svetovnima vojnoma za prevzgojne dejavnosti dva

zavoda: najprej v graščini Rakovnik pri Ljubljani (do leta 1925) in nato v Banovinskem vzgojnem zavodu na Selu pri Ljubljani (do leta 1945). Okvire delovanja so jim postavljale mestne in deželne (banovinske) šolske oblasti, v močno podporo jim je bil mladinski sodnik Fran Milčinski. V obeh zavodih je šlo za uveljavljanje načel preventivnega vzgojnega dela, v katerem so imele pomembno mesto religiozne vrednote, ki so v tistem času že sicer narekovala velik del družbenih odnosov, zasebnega in javnega življenja. Za dekleta, ki so se znašla v težavah z okoljem, so imele podobne ustanove šolske sestre in usmiljenke.

Viri in literatura

Viri

- ARS (= Arhiv Republike Slovenije), SI AS 77, fond Banski svet Dravske banovine, fasc. 10.
ASD (= Arhiv Salezijanske družbe Ljubljana - Rakovnik), fasc. Selo.
ASD, fond Društvo za zgradbo zavetišča in vzgojevališča
ASD, fasc. Rakovnik
ZAL (= Zgodovinski arhiv Ljubljana), SI ZAL LJU 371, fond Zasebna deška ljudska šola na Rakovniku.

Literatura

- Anžič, Sonja. *Skrb za uboge v deželi Kranjski. Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2002.
Ciperle, Jože. *Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju, v: Vzgojni zavodi. Razstavni katalog*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987.
Jarc, Evgen. *Osnove sodobne zaščite otrok v Sloveniji, Kronika slovenskih mest 3* (1936), št. 1, str. 1–18.
Kogoj, Marija Jasna. *Jegličev odnos do redovnikov, v: Jegličev simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 1991.
Kolar, Bogdan. *Posebna vzgoja v don Boskovem vzgojnem delu in salezijanski zgodovini, v: Iz preteklosti v prihodnost. 50 let Deškega vzgajališča na Selu v Ljubljani*. Ljubljana: Salezijanski inšpektorat 1986.
Kolar, Bogdan. *Salezijanci – sto let na Slovenskem. 1901–2001*. Ljubljana: Salve, 2001.
Kolar, Bogdan. *In memoriam III. Rajni salezijanci v prvih sto letih salezijanskega delovanja med Slovenci*. Ljubljana: Salve, 2002.
Kolar, Bogdan. *O don Bosku in salezijancih na Slovenskem do 1901. Ob praznovanju 200-letnice rojstva sv. Janeza Boska*. Ljubljana: Salve, 2015.
Lemoyne, Giovanni Battista. *Memorie biografiche di Giovanni Bosco*, vol. XIII, Torino: SEI, 1932.
Mihelčič, Franc. *Zgodovina salezijanskega Rakovnika* (rokopis). Ljubljana, 1951.
Milčinski, Fran. *Die Ursachen, Erscheinungsformen und die Ausbreitung der Verwahrlosung von Kindern und Jugendlichen in Oesterreich* (Schriften des Ersten Oesterreichischen Kinderschutzkongresses). Wien, 1907.

Mladost za zidovi. Sto let vzgojnih zavodov na Slovenskem (ur. Tatjana Pregl in Franc Hočevar). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1974.

Skaberne, Bronislav. *Problematika zanemarjenih otrok in mladine v Sloveniji* (ro-kopis). Ljubljana, 1953.

Skaberne, Bronislav. *Istorijske polazne pozicije. Eksperiment v Logatcu*. Beograd, 1974.

Slovenski biografski leksikon, zv. II–IV. Ljubljana, 1933–1991.

Šolar Amabilis – Marija Kadiš. *Kronika frančiškank Brezmadežne*. Slovenska Bistrica: Provincialno vodstvo, 1994.

Periodika

Banovinsko deško vzgajališče. Nekaj pripomb k nameravani premestitvi iz Pono-
vič, *Jutro*, št. 148, 28. junij 1936, str. 13.

Don Bosko. Opis njegovega življenja in delovanja, *Zgodnja danica*, št. 7, 17. febru-
ar 1888, str. 49.

Ljubljana, *Zgodnja danica*, št. 23, 8. junij 1894, str. 183.

Nov zavod za zanemarjeno mladino. Včeraj je bilo blagoslovljeno banovinsko de-
ško vzgajališče na Selu, *Ponedeljski Slovenec*, št. 46, 15. november 1937, str. 2.

Prisilna vzgoja in oskrba. VIII. skupščina avstrijskega društva za prisilno vzgojo in
oskrbo, *Slovenec*, št. 133, 15. junij 1910, str. 1–2;

Žrebčarna na Selu se seli v Ponoviče, *Slovenec*, št. 157a, 12. julij 1936, str. 16.

Povzetek

Konec 19. in na začetku 20. stoletja so razmere na Slovenskem narekovale, da je družba začela namenjati več pozornosti skupinam mladostnikov, ki so bili zaradi manjših prekrškov izključeni iz rednih oblik izobraževanja. Ker država temu ni namenjala pozornosti, je bilo iskanje rešitev prepuščeno cerkvenim usta-
novam in zasebni pobudi. Ustanovljena so bila različna društva, ki so delovala v smislu karitativnih ustanov. Za dekleta so skrb prevzele šolske sestre in hčere krščanske ljubezni. Salezijanska redovna skupnost, ki je bila ustanovljena v itali-
janskem okolju in vso pozornost namenila delu z mladostniki, je ob prihodu na Slovensko leta 1901 sprejela kot obliko delovanja vodenje prevzgojnega zavoda za dečke, najprej v graščini Rakovnik pri Ljubljani in nato v banovinskem vzgojnem zavodu na Selu. Pri afirmaciji svojih vzgojnih načel in metode dela je skupnost imela podporo uglednega prenovitelja dejavnosti za mlade v težavah Frana Mil-
činskega.